

บทที่ 2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎีที่นำมาใช้ในการวิจัยเรื่องรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวที่ใช้ระบบการเรียนการสอนแบบโฮมสคูล ได้แก่

1. แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนการสอนแบบโฮมสคูล
2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสารภายในครอบครัว
3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสารระหว่างบุคคล
4. ทฤษฎีการแสวงหาข่าวสาร

1. แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนการสอนแบบโฮมสคูล

ความคิดเรื่อง "โรงเรียนในบ้าน" หรือ "โฮมสคูล" หรือกิจกรรมการเรียนการสอนที่ได้ถูกวางแผนขึ้นอย่างตั้งใจสำหรับเด็กที่เป็นสมาชิกของครอบครัวโดยกิจกรรมส่วนใหญ่เกิดขึ้นในบ้านหรือสภาพการณ์แบบครอบครัวที่มีผู้ปกครองทำหน้าที่ครูหรือผู้กำกับดูแลกิจกรรมเหล่านั้น⁵ อาจดูเป็นเรื่องใหม่ถ้าดูในแง่ของการยอมรับทางกฎหมายหรือรูปแบบการจัดระบบระเบียบเกี่ยวกับมาตรฐานการศึกษาของเด็กซึ่งแต่เดิมนั้นมีเพียงโรงเรียนเท่านั้นที่เป็นสถาบันหลักในการให้การศึกษาแก่เด็กโดยมีกฎหมายมารองรับ แต่หากพิจารณาดูในแง่ของ "จิตใจพ่อแม่" และ "กระบวนการการถ่ายทอดความรู้สู่ลูก" ที่เกิดขึ้นในวิถีทางของการจัดการเรียนการสอนโดยครอบครัวแล้ว อาจรู้สึกว่าคุณคิดเรื่องนี้เป็นเรื่องเก่าแก่ที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ในอดีตของสังคมไทยและยังคงปรากฏให้เห็นได้ในครอบครัวที่ยังคงมีความอบอุ่นและดำเนินกิจกรรมในการถ่ายทอดความรู้ ทักษะ ค่านิยม ความเชื่อ บุคลิกภาพ ผ่านความสัมพันธ์อันเป็นธรรมชาติระหว่างพ่อ-แม่-ลูก

5 Van Galen, J. and Pitman, M.A. (Ed.), Home Schooling : Political Historical, and Pedagogical Perspectives, New Jersey : Ablex Publishing Corporation, 1991, p. 10. อ้างถึงใน อมรวิรัช นาคทรพร การจัดการศึกษาโดยครอบครัว 2542 ,หน้า 1

แต่ที่มีการนำเรื่องนี้มาพูดกันมากในวงการการศึกษาไทยในปัจจุบัน ก็เพราะมี "กระแส" ที่นำโดยหลายประเทศในปัจจุบันซึ่งรัฐได้ให้สิทธิและเปิดโอกาสให้พ่อแม่ผู้ปกครองที่สนใจใส่ใจการศึกษาของลูกอยู่แล้ว ก้าวเข้ามาจัด "โรงเรียนในบ้าน" ให้เป็นรูปธรรม ให้เป็น "การศึกษาทางเลือก" อีกแบบหนึ่งที่สอดคล้องกับยุคสมัยแห่งสิทธิเสรีภาพของปัจเจกบุคคล ที่ใครๆ ก็เรียกร้องการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

คำว่า "โฮมสคูล" หรือ "การศึกษาโดยครอบครัว" ในความหมายของสังคมไทย คือ การศึกษาขั้นพื้นฐานที่ครอบครัวจัดขึ้นตามสิทธิคุ้มครองของกฎหมาย โดยมีรูปแบบการจัดการศึกษาแบบใดแบบหนึ่งหรือทั้งสามรูปแบบของการศึกษาในระบบการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย อย่างมีการเทียบโอนผลการศึกษาได้ การศึกษาโดยครอบครัวสามารถดำเนินการในสถานศึกษาที่เรียกว่าศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งมีฐานะเป็นสถานศึกษาประเภทหนึ่ง เช่นเดียวกับโรงเรียนและสถานพัฒนาเด็กปฐมวัย จึงมีสถานภาพ สิทธิ หน้าที่ และข้อพึงปฏิบัติต่างๆ ในความเป็นสถานศึกษาที่ตัดเทียมกัน และโดยพิจารณาความเหมาะสมตามลักษณะเฉพาะที่มีความแตกต่างกันระดับหนึ่งด้วย โดยระบบการศึกษาดังกล่าวอยู่ภายใต้การส่งเสริมและสนับสนุนของคณะกรรมการและสำนักงานการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมเขตพื้นที่การศึกษา"⁶

ในการจัดการศึกษาโดยครอบครัวที่มีพ่อแม่มาทำหน้าที่เป็นครูอย่างเป็นทางการนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยความศรัทธาอย่างแรงกล้าในการจัดการเรียนการสอนให้กับลูกประกอบกับต้องใช้สติปัญญาและความพร้อมทางด้านทุนทรัพย์เพื่อให้การเรียนรู้ของลูกเกิดประสิทธิภาพสูงสุด จึงมักเกิดข้อสันนิษฐานว่าพ่อแม่กลุ่มนี้มักจะเป็นคนกลุ่มน้อยในสังคมที่มีสถานะทางเศรษฐกิจดี แต่จากการศึกษาโฮมสคูลในต่างประเทศ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา แคนาดา อังกฤษ ต่างบ่งชี้ว่าพ่อแม่กลุ่มนี้เป็นคนชั้นกลาง มีรายได้ในระดับปานกลางหรือสูงกว่าปานกลางเล็กน้อย และมีการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและบางส่วนมีการศึกษาถึงระดับปริญญา⁷ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าความรู้ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายบวกกับประสบการณ์ชีวิตของพ่อแม่ก็เพียงพอแล้วสำหรับการจัดการเรียนการสอนแบบโฮมสคูล แต่สิ่งที่สำคัญยิ่งที่จะทำ

⁶ ยุทธชัย-อุทัยวรรณ เฉลิมชัย และคณะ, รูปแบบและพัฒนาการการจัดการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ บริษัท พรักทวนกราฟฟิค จำกัด , 2543)หน้า 21.

⁷ Home School Legal Defense Association(HSLDA) Home Education Across the United States California : HSLDA,1999 อ้างถึงใน อมรวิรัช นาครทรรพ การจัดการศึกษาโดยครอบครัว 2542, หน้า 76

ให้การจัดการเรียนการสอนให้กับลูกประสบความสำเร็จหรือไม่ นั่นคือ ความรัก ความเข้าใจ และความมุ่งมั่นที่จะเป็นครูที่ดีของลูกมากกว่า

ลักษณะของการศึกษาโดยครอบครัวในสังคมไทย⁸

1. เป็นการจัดการศึกษาที่พ่อ แม่ หรือผู้ปกครอง เป็นผู้รับผิดชอบโดยตรง เป็นการจัดการศึกษาเองทั้งหมด หรือโดยมีข้อตกลงจัดการศึกษาร่วมกันระหว่างครอบครัวกับโรงเรียน อาจเป็นผู้สอนด้วยตนเอง หรืออำนวยความสะดวกให้เกิดการเรียนการสอนขึ้น
2. มีการจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนครอบครัวเดียว หรือศูนย์การเรียนกลุ่มครอบครัว (บางครอบครัวอาจเลือกที่จะไม่เป็นศูนย์การเรียนก็เป็นได้)
3. สาระและกระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่จัดขึ้น เป็นไปในทางตอบสนองต่อปรัชญา ทศนะ ความเชื่อ ความสนใจ ความต้องการหรือปัญหาของแต่ละครอบครัว จึงเป็นนวัตกรรมทางการศึกษาที่มีความแตกต่างหลากหลายกันไป มีความยืดหยุ่นเป็นอิสระมากกว่าการศึกษาในแบบแผนอย่างเดิม
4. ความสำเร็จของการศึกษา มุ่งไปที่การพัฒนาศักยภาพเด็กเป็นรายบุคคลอย่างพยายามให้สอดคล้องตรงกับความถนัด ความสนใจ และความต้องการที่มีอยู่จริง จากการเป็นหน่วยการศึกษาขนาดเล็กที่สามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบตัวต่อตัวและผสมผสานไปกับวิถีการดำเนินชีวิตได้
5. ไม่ใช่การศึกษาที่เป็นกิจการทางธุรกิจเพื่อผลกำไร และไม่เน้นไปเพื่อการแอบอ้างแสวงหาผลประโยชน์จากเด็ก

⁸ Home School Legal Defense Association(HSLDA) Home Education Across the United States California : HSLDA,1999 อ้างถึงใน อมรวิรัช นาคกรทรรพ การจัดการศึกษาโดยครอบครัว 2543, หน้า 24-25.

ปัจจัยความสำเร็จของการเป็นพ่อแม่โฮมสคูลประกอบด้วยปัจจัย 6 ประการ ได้แก่⁹

1. ความสัมพันธ์ในครอบครัวที่อบอุ่นแน่นแฟ้นระหว่างพ่อ แม่ ลูก "การพูดจา" กันได้ตรง ๆ ทุกเรื่องแม้ยามที่มีความคิดขัดแย้งกันก็ตาม นอกจากนี้ความสัมพันธ์ที่ดียังนำไปสู่การสนับสนุนซึ่งกันและกันระหว่างพ่อแม่ในการจัดโฮมสคูลอีกด้วย
2. สิ่งแวดล้อมในบ้านมีลักษณะกระตุ้นการเรียนรู้ เช่น การสะสมหนังสือประเภทต่าง ๆ ที่หลากหลาย การมีมุมอ่านหนังสือที่สบาย ๆ สำหรับทุกคนในบ้าน
3. การมีจิตมุ่งมั่นอันแน่วแน่ของพ่อแม่ที่จะทำหน้าที่ "ครูของลูก"
4. การมีระเบียบวินัย และความสามารถในการเรียนรู้ของพ่อแม่เองเป็นสิ่งสำคัญ เช่น การปฏิเสธภาระงานอื่น ๆ หรือการรับโทรศัพท์ระหว่างวัน เพื่อให้การสอนไม่ถูกรบกวนหรือขัดจังหวะ นอกจากนี้การที่พ่อแม่มีความตั้งใจศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับการสอนอย่างสม่ำเสมอก็มีส่วนสำคัญที่ช่วยให้ประสบความสำเร็จในการจัดโฮมสคูลเช่นกัน
5. การมี "กลุ่มสนับสนุน" ไม่ว่าจะเป็นเพื่อน ญาติ หรือกลุ่มพ่อแม่โฮมสคูลด้วยกันที่คอยให้ทั้งกำลังใจ กำลังใจ และกำลังความคิดแก่กัน
6. ความใจกว้างเปิดรับข้อชี้แนะจากใคร ๆ ของพ่อแม่ เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ช่วยให้พ่อแม่พัฒนาการเรียนการสอนไปได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น
7. พ่อแม่โฮมสคูลนั้นไม่ต้องถึงกับร่ำรวยหรือความรู้สูงจึงจะทำได้ ขอแต่เพียง"มีใจ" และ"มีเวลา" ผนวกกับสัมพันธ์ภาพและการมีระเบียบวินัยที่ดีในครอบครัวก็ช่วยให้สามารถจัดโรงเรียนในบ้านที่ดีและมีคุณค่าสำหรับลูก ๆ ได้

แนวทางในการจัดหลักสูตรโฮมสคูล¹⁰

1. หลักสูตร ขอบเขตของเนื้อหาหลักสูตรแต่ละระดับอิงตามกรอบมาตรฐานของรัฐ Alberta (Alberta Program of Studies) โดยทางคณะครูและผู้ปกครองแต่ละครอบครัวจะนำกรอบหลัก

⁹ Bell, D. The Ultimate Guide to Homeschooling, pp.53-61 อ้างถึงใน อมรวิรัช นาคทรพ การจัดการศึกษาโดยครอบครัว 2543 , หน้า 83-84

¹⁰ อมรวิรัช นาคทรพ. รายงานการวิจัยการจัดการเรียนการศึกษาโดยครอบครัว (Home School), หน้า 96-97

สูตรดังกล่าวมาพัฒนาเป็น "แผนการศึกษารายบุคคล" (Personal Education Plan – PEP) เพื่อให้เหมาะกับ โฮมสคูล เป็นรายบุคคล

2. ทรัพยากรการเรียนรู้ คณะครูและผู้ปกครองจะทำการคัดสรรทรัพยากรการเรียนรู้ประกอบหลักสูตร ได้แก่ ตำรา สื่อ หนังสืออ่านประกอบต่างๆ ร่วมกัน เพื่อให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาที่ช่วยกันทำขึ้น โดยเน้นความหลากหลายของทรัพยากรการเรียนรู้จากแหล่งต่างๆ

3. การวัดผล ทางโรงเรียนเน้นการวัดผลที่ส่งเสริมพัฒนาการและการเจริญเติบโตของเด็ก ลักษณะการวัดผลจึงใช้รูปแบบของ "แฟ้มสะสมงาน (Portfolio)" ที่ประกอบด้วยตัวอย่างงานของเด็ก บันทึกแบบฝึกหัด ฯลฯ ที่จะสะท้อนพัฒนาการและการเจริญเติบโตของเด็กได้ดีกว่าวิธีการวัดผลแบบอื่นๆ

การวัดผลประเมินผลการจัดการเรียนการสอนแบบโฮมสคูล

1. การสอบอัตนัย โดยเชื่อว่าการสอบโดยการให้เด็กเขียนอธิบายสิ่งต่างๆ นั้น นอกจากจะวัดความรู้ได้เหมือนแบบทดสอบปรนัยทั่วๆ ไปแล้วยังแถมด้วยการวัดถึงการใช้ภาษา ตลอดจนระบบการคิดของเด็กได้อีกด้วย¹¹

2. การประเมินผลในรูปโครงการ ได้แก่ การให้เด็กแสดงออกถึงการเรียนรู้เนื้อหา โดยการนำเสนอโครงการสิ่งประดิษฐ์ รายงาน หรือการสาธิตกระบวนการบางอย่างจากสิ่งที่เด็กได้ไปเห็นหรือเรียนรู้มาโดยตรง เช่น

- การจัดนิทรรศการขนาดเล็กๆ เช่น นิทรรศการประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
- การทำโมเดลจำลองของวัตถุต่างๆ
- การสาธิตการทดลองทางวิทยาศาสตร์
- การทำอาหารพื้นเมืองหรือเล่นเครื่องดนตรีพื้นเมืองประกอบนิทรรศการทางวัฒนธรรม
- การทำวิจัยโดยมีการเสนอปากเปล่า
- การเล่นละคร

¹¹ Bell, D. *The Ultimate Guide to Homeschooling*, p. 335-336.

- การทำหนังสือพิมพ์หรือวารสารประจำครอบครัว

หัวใจของเทคนิคนี้คือการให้เด็กมีประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งจากเนื้อหาและทฤษฎีและจากประสบการณ์ตรงที่เปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงออกถึงการกลั่นกรองประยุกต์ความรู้นั้นมาใช้อย่างเป็นรูปธรรม¹²

3. การเขียนอนุทินประเมินผล (Narrative report) เป็นอีกเทคนิคหนึ่งที่นักวิชาการหลายคนพยายามส่งเสริมให้พ่อแม่ใช้มากขึ้น โดยเชื่อว่าการบันทึกความทรงจำเกี่ยวกับการเรียนรู้ของลูกรายวันหรือรายสัปดาห์จะทำให้ได้ภาพที่ละเอียดลุ่มลึกเกี่ยวกับการเรียนรู้และพัฒนาการของเด็กผู้นั้น ทั้งนี้การเขียนประเภทนี้อาจทำได้ตั้งแต่การเขียนง่ายๆ เชิงบรรยาย (descriptive) ไปจนถึงการบันทึกเชิงประเมินผล (evaluative) ซึ่งเจาะจงกับหัวข้อการเรียนรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นการเฉพาะก็ได้¹³

4. แฟ้มสะสมงาน (Portfolio) เป็นอีกเทคนิคหนึ่งที่กำลังแพร่หลายมาก มีหลักการที่สำคัญคือ การบันทึกหลักฐานการสอนและการเรียนรู้ไว้ให้ครบถ้วนสมบูรณ์ทุกแง่ทุกมุมให้มากที่สุด เช่น

- ตัวอย่างงานหรือการบ้านที่ทำแล้ว
- รูปถ่ายการไปทัศนศึกษา หรือโครงการที่เด็กทำ
- กระดาษร่างเค้าโครงรายงานที่เด็กทำ
- จดหมาย/บทกลอน/นิทาน/ไดอารี่ที่เด็กเขียน
- แบบทดสอบพร้อมคะแนน
- บันทึกการสัมภาษณ์เด็ก
- หลักฐานแสดงการเข้าร่วมในการแข่งขันหรือการประกวดต่างๆ
- รายการหนังสือที่อ่าน พร้อมสาระโดยสังเขป
- สำเนาหน้าสารบัญของตำราที่ใช้ในหลักสูตร
- เอกสารจากแผ่นปลิวจากสถานที่ที่ไปชม

¹² Ibid , p.336.

¹³ Griffith, M. *The Homeschooling Handbook*, pp. 123-124.

จะเห็นได้ว่า โดยลักษณะ "หลักฐานการเรียนรู้" ที่สามารถบรรจุอยู่ในแฟ้มสะสมของเด็กแต่ละคนนี้พ่อแม่ต้อง "ใส่ใจ" กับกิจกรรมต่างๆ ที่ลูกทำค่อนข้างมาก ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้จะสะท้อนการเรียนรู้และพัฒนาการของเด็กแต่ละคนได้ทั้งสิ้น และที่สำคัญคือการทำให้เห็น "เนื้อแท้" และความเป็นตัวตนของเด็กแต่ละคน ซึ่งลักษณะการจัดหลักสูตรและการเรียนการสอนแบบโฮมสคูล ค่อนข้างจะมีพื้นฐานแนวคิดที่ต่างจากการสอนในระบบโรงเรียนทั่วไปอยู่ไม่น้อย นับตั้งแต่วัตถุประสงค์การเรียนรู้ที่มุ่งสร้าง "นักเรียนผู้ตลอดชีวิต-นักคิดอิสระ" ไปจนถึงรูปแบบการเรียนการสอนที่เน้นการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Independent Study) ค่อนข้างมาก ซึ่งมักจะต่างจากโรงเรียนทั่วไปที่ดูจะเน้นแต่การสร้าง "ผู้รู้" ตามเนื้อหาวิชาหรือทักษะที่กำหนดกับการสอนแบบ "บอกหนังสือ" ที่เน้นบทบาทครูเป็นสำคัญ

อาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า บทบาทของพ่อแม่ในการเป็น "ครูของลูก" ในรูปแบบ โฮมสคูล นั้น ค่อนข้างเป็นบทบาทของ "นักจัดการเรียนรู้ (Learner Manager)" มากกว่าเป็น "นักสอน" เหมือนครูทั่วๆ ไป เพราะหัวใจสำคัญ คือ การจัดสภาพการณ์ให้เด็กเรียนรู้สิ่งต่างๆ อย่างมีความสุข ตามความถนัดและความสนใจของตน เพื่อให้เขาเติบโตเป็นผู้ที่ "รักเรียน" และมีไฟแห่งการเรียนรู้ไปตลอดชีวิต

2. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสารภายในครอบครัว

คำว่า "การสื่อสาร" ตรงกับภาษาอังกฤษว่า "Communication" ซึ่งหมายถึง กระบวนการถ่ายทอดสาร (Message) จากบุคคลฝ่ายหนึ่งเรียกว่า "ผู้ส่งสาร" (Source) ไปยังอีกบุคคลหนึ่งซึ่งเรียกว่า "ผู้รับสาร" (Receiver) โดยผ่านสื่อ (Channel) วัตถุประสงค์ที่สำคัญยิ่งของการสื่อสาร คือการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

จากคำจำกัดความดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการสื่อสารของบุคคลมีลักษณะเป็นกระบวนการ (Process) ที่ไม่หยุดยั้ง มีความเปลี่ยนแปลงและมีความต่อเนื่องตลอดเวลา ซึ่งสามารถพิจารณาได้เสมือนระบบหนึ่งที่ประกอบด้วยองค์ประกอบต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันมีหน้าที่และวัตถุประสงค์ที่ต้องกระทำร่วมกัน ซึ่งองค์ประกอบสำคัญของการสื่อสารมีดังนี้

1. แหล่งสารหรือผู้ส่งสาร (Source) เป็นจุดเริ่มต้นของการสื่อสาร หมายถึง แหล่งกำเนิดของสาร หรือผู้ที่เลือกสรรข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับความคิดเห็น หรือเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นแล้วส่งต่อไปยังผู้รับสาร ผู้รับสารอาจเป็นบุคคลหนึ่งหรือมากกว่า 1 คนก็ได้ บทบาทของผู้ส่งสารมีอยู่ 3 ประการ คือเลือกสรรความหมายที่จะใช้สำหรับการสื่อสาร สร้างรหัสจากความหมายให้อยู่ในรูปสาร และส่งรหัสของสารนั้นออกไป

2. สาร (Message) หมายถึง สิ่งที่ทำหน้าที่กระต้นความหมายให้กับผู้รับ เป็นสาระเรื่องราวที่ส่งออกไปจากผู้ส่งสารกับผู้รับสาร อาจเป็นความคิดหรือเรื่องราวใดๆ ที่ส่งผ่านไปตามสื่อได้ สารอาจเป็นข้อความ คำพูด รูปภาพ หรือกิริยาท่าทางก็ได้

3. ช่องทางสำหรับส่งสารหรือสื่อ (Channel of Media) เป็นสิ่งที่นำสารจากผู้ส่งไปยังผู้รับ

4. ผู้รับ (Receiver) หมายถึง ผู้ที่รับข่าวสารจากแหล่งสาร เป็นจุดหมายปลายทางที่สารส่งไปถึงผู้รับสารอาจเป็นบุคคลคนเดียวหรือหลายคนหรือเป็นกลุ่มคนก็ได้ บทบาทของผู้รับสารมีอยู่ด้วยกัน 3 ประการ คือ รับสาร ถอดรหัสจากสาร เพื่อให้ได้ความหมายและได้ตอบสนองต่อความหมาย บทบาททั้ง 3 นี้ อาจทำโดยบุคคลเพียงคนเดียวหรือหลายคนก็ได้

5. ปฏิกริยาย้อนกลับ (Feedback) องค์ประกอบนี้ในบางครั้งอาจมีหรือไม่มีก็ได้ขึ้นอยู่กับระบบการสื่อสารแต่ละประเภท ปฏิกริยาย้อนกลับประกอบด้วย สารที่ผู้ได้รับแสดงออกเพื่อให้ผู้ส่งได้ทราบถึงผลของสารที่ผู้ส่งได้ส่งไปให้ผู้รับ ปฏิกริยาย้อนกลับเป็นผลที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงในตัวของผู้รับสาร นอกจากนั้นยังเป็นสิ่งที่แสดงว่า การสื่อสารนั้นเกิดผลหรือไม่ และประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด

จากองค์ประกอบของการสื่อสารข้างต้นย่อมเห็นได้ชัดเจนว่า ครอบครัวซึ่งเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดนั้น บิดามารดาหรือผู้ปกครองทำหน้าที่สำคัญในฐานะแหล่งสารหรือผู้ส่งสารตัวสาร ได้แก่ การอบรมสั่งสอนและการให้ความรู้เบื้องต้นแก่บุตรหลานหรือผู้อยู่ในปกครองซึ่งเป็นผู้รับสาร โดยผู้อบรมสั่งสอนมีบทบาทเป็นสื่อบุคคล และปฏิกริยาย้อนกลับหรือผลที่เกิดแก่ตัวผู้รับสาร

รูปแบบการสื่อสารภายในครอบครัวของบุคคล (Family Communication Patterns) แนวความคิดนี้มีคำเกี่ยวข้องประกอบเป็นแนวคิด คือ

"รูปแบบ แบบ หรือ แบบแผน" (Pattern) หมายถึง พฤติกรรม การประพฤติปฏิบัติที่กระทำซ้ำ ๆ จนเกิดเป็นลักษณะที่ชัดเจน แน่นนอน มีแนวโน้มที่สามารถทำนายได้

รูปแบบการสื่อสารภายในครอบครัว จึงหมายถึง ลักษณะที่เด่นชัดของพฤติกรรมหรือการประพฤติปฏิบัติที่กระทำซ้ำ ๆ ในการสื่อสารระหว่างบุคคลในครอบครัว ซึ่งได้แก่ พ่อ แม่ ลูก นั่นเอง

อย่างไรก็ตาม คำว่า "การสื่อสาร" มีความหมายค่อนข้างกว้าง เป็นนามธรรม และครอบคลุมพฤติกรรมหลายๆ อย่าง ทั้งการสื่อสารด้วยวาจา (Verbal Communication) และการสื่อสารอวัจนะ (Non-Verbal Communication) เพื่อให้เข้าใจชัดเจนขึ้น จึงจะกำหนดความหมายของรูปแบบการสื่อสารภายในครอบครัวอยู่ในขอบเขตดังนี้

1. การสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) คือ การสื่อความหมาย ความเข้าใจ การถ่ายทอดข่าวสารต่างๆ จากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง ในที่นี้คือระหว่าง พ่อแม่และลูก
2. พฤติกรรมการสื่อสาร คือ การแสดงออกของพ่อแม่ในรูปของการอบรมสั่งสอน (Instruction) การแนะนำ (Advise) ด้วยคำพูด คำสอน และการแสดงตนเป็นแบบอย่างหรือเป็นต้นแบบ (Modeling)

"ภายในครอบครัว" (Family) คือ ความสัมพันธ์ที่แสดงออกโดยสื่อบุคคลในครอบครัวเดียวกัน ในที่นี้คือระหว่างพ่อแม่ผู้ปกครอง กับลูก เป็นการพิจารณาในระดับบุคคล (Individual) ที่เริ่มดำเนินมา และเป็นไปในช่วงวัยเด็ก จนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่

สรุปได้ว่า รูปแบบการสื่อสารภายในครอบครัวของบุคคล หมายถึง รูปแบบหรือลักษณะของพฤติกรรมการสื่อสารภายในครอบครัวระหว่างพ่อแม่ผู้ปกครองกับลูก ซึ่งรูปแบบหรือพฤติกรรมดังกล่าวแสดงออกโดยวิธีการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ที่มีต่อลูก ในช่วงวัยเด็กจนกระทั่งลูกเติบโตเป็นผู้ใหญ่

พฤติกรรมการสื่อสารภายในครอบครัวมีหลายลักษณะ ไม่ว่าจะเป็นการพูดคุยติดต่อกัน การปรึกษาหารือ การแนะนำ การอบรมสั่งสอน การตักเตือน รวมถึงพฤติกรรมการแสดงออกในลักษณะดังกล่าวโดยมิได้มีการใช้วาจา แต่สามารถสื่อความหมายเข้าใจกัน

ในความหมายของลักษณะพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดเป็น "รูปแบบ" ของการสื่อสาร คือ ความถี่ บ่อยครั้งของพฤติกรรมการสื่อสารระหว่างพ่อแม่กับลูก โดยพิจารณาจากการให้คำแนะนำอบรมสั่งสอนที่ผ่านมาในช่วงชีวิตของบุคคล

การแบ่งรูปแบบการสื่อสารภายในครอบครัวเป็น 2 ลักษณะตามแนวคิดของ J.M. Mcleod, S.H. Chaffee and D.B. Wackman

Mcleod, Chaffee and Wackman ได้สร้างตัวแบบเพื่ออธิบายลักษณะการติดต่อสื่อสารของสมาชิกในครอบครัว หรือที่เรียกว่า รูปแบบการสื่อสารภายในครอบครัว (Family Communication Patterns) ว่ารูปแบบการสื่อสารดังกล่าวมี 2 รูปแบบ คือ แบบที่เน้นการดำรงรักษาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตามลำดับชั้น (Hierarchical personal relationship) หรือเรียกว่า "Socio-Oriented" และแบบที่เน้นการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นโดยอิสระเสรี (self expression and free discussion) หรือเรียกว่า "Concept-Oriented"

1. Socio-Oriented Communication เป็นแบบของความสัมพันธ์ในการติดต่อสื่อสารระหว่างพ่อแม่-ลูก ที่ยึดถือสังคม แบบแผน หรือประเพณีเป็นแนวทางซึ่งก่อให้เกิดเป็นการติดต่อสื่อสารภายในครอบครัวที่พยายามคงไว้ซึ่งความสามัคคีกลมเกลียว ความสัมพันธ์ระหว่างกันมีความสอดคล้อง ไม่ขัดแย้ง ได้เพียง คล้อยตามกันระหว่างพ่อแม่กับลูก การอบรมสั่งสอนของพ่อแม่จะเน้นให้ลูกไม่ต่อล้อต่อเถียง หลีกเลียงความขัดแย้งทั้งหลายที่จะเกิดขึ้น สะกดกลั่นระงับอารมณ์โกรธ และพยายามให้หลีกเลี่ยงความยุ่งยาก ปัญหาทั้งหลาย

2. Concept-Oriented Communication เป็นแบบของความสัมพันธ์ในการติดต่อสื่อสารระหว่างพ่อแม่ลูก ที่ยึดถือเรื่องของแนวความคิด ความเป็นไปได้ ข้อเท็จจริง หรือความถูกต้องในเนื้อหา (Content) ที่สื่อสารกันนั้นเป็นหลัก ซึ่งในสภาพของการสื่อสารภายในครอบครัวที่มีแนวทางเช่นนี้ ลูกจะได้รับการสนับสนุนให้กำลังใจหรือการยอมรับจากพ่อแม่ให้รู้จักแสดงความคิดเห็นของตนเองออกมาอย่างเปิดเผย ขณะเดียวกันก็ให้ยอมรับฟังความคิดเห็น ความเชื่อของผู้อื่นด้วย ให้รู้จักมองทุกอย่างรอบคอบรู้จักใช้วิจารณญาณทั้งสองด้าน และให้รู้จักมีส่วนร่วมหรือเข้าไปมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นร่วมกับคนอื่นๆ แม้จะมีความขัดแย้งไม่ลงรอยกัน หรือมีความคิดเห็นไม่ตรงกันก็ตาม

การสื่อสารภายในครอบครัวแบบ “Socio-Oriented” กับ “Concept-Oriented” เดิมนั้นถูกมองว่ามีรูปแบบที่ตรงกันข้ามกัน ครอบครัวหนึ่งไม่มีแนวโน้มไปทาง Socio ก็จะเป็นที่ Concept หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งจะมีครอบครัวแบบ Socio-Oriented ที่เน้นการให้ความเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่กับครอบครัวแบบ Concept-Oriented ที่เน้นให้แสดงออกซึ่งความคิด แต่จากการศึกษาต่อมาพบว่า รูปแบบทั้งสองนี้ไม่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ถ้าครอบครัวหนึ่งมีแบบแผนอย่างหนึ่งแล้ว อาจจะมีอีกแบบแผนหนึ่งที่มีแนวโน้มไปทางใดทางหนึ่งระหว่าง Socio-Oriented กับ Concept-Oriented แล้ว ยังมีครอบครัวที่มีแนวโน้มที่จะมีลักษณะ Socio-Oriented และ Concept-Oriented พร้อมๆ กัน หรือขาดลักษณะ Socio-Oriented และ Concept-Oriented ทั้งคู่ได้อีกด้วย

การแบ่งรูปแบบการสื่อสารภายในครอบครัวเป็น 3 ลักษณะ ตามแนวคิดของ David Kantor and William Lehr

นอกจากนี้ยังมีแนวคิดของ David Kantor and William Lehr ผู้เชี่ยวชาญการศึกษาวิจัยในสาขาการสื่อสารในครอบครัว ได้แบ่งคุณลักษณะหรือแบบวิธีการสื่อสารในครอบครัวออกเป็น 3 ประเภท คือ¹⁴

¹⁴ David Kantor and William Lehr, *Inside the Family* (New York : Harper & Row, 1976), p.17.

1. การสื่อสารในครอบครัวแบบปิด หมายถึง แบบวิธีการสื่อสารในครอบครัวที่เข้มงวดมีการวางระเบียบกฎเกณฑ์อย่างรัดกุม ผู้ที่กำหนดกฎเกณฑ์คือผู้ที่มีอำนาจสูงสุดซึ่งมักจะได้แก่ พ่อผู้กำหนดกฎเกณฑ์จะเป็นผู้ให้คำแนะนำและควบคุมกิจกรรมต่างๆ ในครอบครัว ประเด็นของการสนทนาและข้อมูลข่าวสารที่ผ่านสื่อต่างๆ เพื่อให้เป็นไปตามบรรทัดฐานของครอบครัว ซึ่งจะกำหนดว่าอะไรบ้างที่สมาชิก ควรจะได้ประสบพบเห็นและอะไรบ้างที่ไม่ควร

การสื่อสารในครอบครัวแบบนี้ เด็กที่อ่านหนังสือได้ง่ายจะได้รับรางวัลเป็นสิ่งตอบแทน ในทางตรงกันข้ามเด็กที่ไม่เชื่อฟังจะได้รับการลงโทษ เรื่องของเวลาซึ่งมีการวางระเบียบไว้อย่างเคร่งครัด มักเป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดในครอบครัวแบบนี้ สมาชิกในครอบครัวจะต้องปฏิบัติตามตารางเวลา และรักษาระเบียบอย่างเคร่งครัด ข้อความที่ผู้ใหญ่มักพูดกับเด็กในการสื่อสารภายในครอบครัวแบบนี้ ได้แก่ ข้อความในทำนองชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของเกียรติยศของวงศ์ตระกูล

ข้อดีของครอบครัวแบบปิด คือ ครอบครัวมักจะแก้ไขสถานการณ์ยุ่งยากได้โดยอาศัยวิธีการเชิงอำนาจนิยมซึ่งมีประโยชน์หลายประการ ประการแรก การใช้อำนาจนิยมมักจะเน้นให้เกิดประสิทธิผล ประการที่สอง วินัยและการควบคุมพฤติกรรม สามารถให้ความรู้สึกมั่นคงและปลอดภัยแก่สมาชิกได้เป็นอย่างดี ในกรณีที่สมาชิกประพฤติตามครรลองของกฎระเบียบ ประการต่อมา การใช้ทรัพยากรในครอบครัวแบบนี้ มักจะมีการจัดสรรอย่างรอบคอบ ไม่ปล่อยให้แต่ละคนทำอะไรตามอำเภอใจ ส่วนข้อเสียของครอบครัวแบบปิด คือ ทำให้บุตรหลานไม่มีอิสระอย่างเต็มที่ปิดกั้นตนเอง จากโลกภายนอก ดำเนินกิจวัตรประจำวันอย่างเต็มไปดด้วยข้อกำหนด

2. การสื่อสารในครอบครัวแบบเปิด หมายถึง แบบวิธีการสื่อสารในครอบครัวที่สมาชิกแต่ละคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจความเป็นไปต่างๆ ภายในครอบครัวสูง แต่ละคนมีบทบาทค่อนข้างมากและมีความ ยืดหยุ่นสูง แม้ว่าโดยปกติแล้วพ่อแม่จะมีอำนาจในบ้านมากกว่าลูกแต่ก็มีบทบาทเฉพาะที่จำเป็น กฎระเบียบของครอบครัวเป็นสิ่งที่ผ่อนผันและเปลี่ยนแปลงได้ง่าย เช่น เวลาพร้อมรับประทานอาหารเช้าเปลี่ยนแปลงโดยการตัดสินใจของคนส่วนใหญ่ในบ้าน หรือบางคนอาจจะไม่มารับประทานอาหารที่บ้านก็ได้ ประเด็นต่างๆ เหล่านี้เป็นเรื่องที่พูดคุยชี้แจงกันได้ การโน้มน้าวใจเป็นวิธีการที่พ่อแม่มักใช้ได้ผลดีว่าการแสดงอำนาจเหนือลูกทุกคนมีสิทธิโน้มน้าวใจสมาชิกคนอื่นๆ ให้ทำสิ่งที่ตนต้องการแม้ว่าโดยปกติพ่อแม่จะ

เป็นหัวหน้าครอบครัวมีอำนาจในการจัดการเรื่องต่างๆ ภายในบ้าน แต่โครงสร้างของอำนาจก็ไม่ได้เป็นไปอย่างตายตัว แต่ละคนมีสิทธิที่จะเสนอร่วมตัดสินใจและดำเนินการได้ ครอบครัวแบบนี้มีการติดต่อสื่อสารกับบุคคลภายนอกมากพร้อมกันนั้นก็รับอิทธิพลจากภายนอกอยู่เสมอไม่มีการสกัดกั้นข้อมูลข่าวสารจากสื่อต่างๆ ที่หลังไหลสู่ครอบครัวแตกต่างจากครอบครัวแบบปิด

ข้อดีของครอบครัวแบบเปิด คือ สมาชิกแต่ละคนมีสิทธิที่จะปรับความต้องการของตนเองให้ตรงกับครอบครัว เพราะใช้วิธีการสื่อสารเพื่อโน้มน้าวใจและยึดถือเสียงข้างมากเป็นสำคัญ แต่ละคนสามารถมีอิทธิพลต่อครอบครัวได้ ครอบครัวแบบเปิดให้โอกาสแต่ละคนในการเจริญเติบโตสูง ทั้งทางด้านอารมณ์ สังคมและสติปัญญา อย่างไรก็ตาม ข้อเสียของครอบครัวประเภทนี้ก็มี ได้แก่ การมีสภาพเสียงต่อการแตกแยก ขาดความปรองดองเพราะต่างก็ยึดมั่นในความคิดเห็นของตน เมื่อมีข้อขัดแย้งขึ้นสมาชิกในครอบครัวมักมีที่รู้มามะที่จะเอาชนะกัน การหวังที่จะอาศัยเสียงเกินกว่ากึ่งหนึ่งนั้นพอจะเป็นไปได้ แต่การหวังที่จะให้ทุกคนเห็นพ้องต้องเป็นเอกฉันท์นั้นเป็นไปได้ยาก

3. การสื่อสารในครอบครัวแบบปล่อย หมายถึง แบบวิธีการสื่อสารในครอบครัวที่สมาชิกแต่ละคนสามารถทำอะไรตามที่ตนต้องการได้ กฎระเบียบต่างๆ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ การอยู่ร่วมกันของสมาชิกในครอบครัวแบบนี้เป็นไปตามสบายในแบบฉบับของแต่ละคน เรื่องที่แต่ละคนสนใจมักเป็นเรื่องในปัจจุบันไม่มีการวางแผนล่วงหน้าและไม่มีความหมายระยะยาวสำหรับอนาคต การใช้ทรัพยากรหรือดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในครอบครัวแบบนี้ มักเป็นไปเพื่อจัดการกับปัญหาเฉพาะหน้า ครอบครัวแบบนี้ติดต่อสื่อสารกับบุคคลภายนอกสูง และรับอิทธิพลจากภายนอกมากตามอัธยาศัยของสมาชิกแต่ละคน ความเป็นอยู่ตามความพอใจของแต่ละคน เช่น ในขณะที่คนอื่น ๆ นอนหลับ อาจจะมีบางคนทำงานหรือรับประทานอาหาร ตารางเวลากิจกรรมของครอบครัวไม่คงที่ ขึ้นอยู่กับการจัดการใช้ชีวิตประจำวันของสมาชิกแต่ละคน

ข้อดี ในสภาพการณ์ปกติครอบครัวแบบนี้ให้โอกาสแก่บุคคล ที่จะดำเนินชีวิตอย่างมีเสรีภาพ สร้างสรรค์ แต่ข้อเสีย หากว่าเกิดปัญหาวิกฤติการณ์สำคัญ ครอบครัวแบบนี้เป็นหนทางไปสู่ความแตกร้างได้ง่าย เด็กๆ อาจถูกปล่อยปละละเลยไม่ได้รับการเอาใจใส่อย่างเพียงพอ

การแบ่งรูปแบบการสื่อสารภายในครอบครัวเป็น 4 ลักษณะ ตามแนวคิดของ S.H. Chaffee, J.M. Mcleod และ D.B. Wackman

1. แบบปล่อยปละ (Laissez-Faire) มีลักษณะ Socio-Orientation ต่ำและ Concept-Orientation ต่ำ
2. แบบปกป้อง (Protective) มีลักษณะ Socio-Orientation สูงและ Concept-Orientation ต่ำ
3. แบบเปิดเสรี (Pluralistic) มีลักษณะ Socio-Orientation ต่ำและ Concept - Orientation สูง
4. แบบประนีประนอม (Consensual) มีลักษณะ Socio-Orientation สูงและ Concept-Orientation สูง

1. การสื่อสารภายในครอบครัวแบบปล่อยปละ (Laissez - Faire) คือ ลักษณะพฤติกรรมกรรมการสื่อสารภายในครอบครัวระหว่างพ่อแม่-ลูกนั้น ไม่ได้เน้นหรือยึดถือทั้ง Socio - Orientation และ Concept - Orientation อย่างมาก คือเป็นไปอย่างอิสระเสรี ไม่มีกรอบหรือแนวทางที่เป็นแบบอย่างว่าลูกจะต้องเชื่อฟัง คล้อยตามความคิดเห็นทัศนคติของพ่อแม่ หรือห้ามไม่ให้โต้เถียงขัดแย้ง ในขณะที่เดียวกันเด็กก็จะไม่ได้รับการแนะนำ หรือสนับสนุนจากพ่อแม่ให้กล้าเปิดเผยตัวเองหรือกล้าแสดงความคิดเห็นต่างๆ ด้วย

2. การสื่อสารภายในครอบครัวแบบปกป้อง (Protective) มีลักษณะของพฤติกรรมสื่อสารที่ให้ความสำคัญกับสังคม ประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติ ปลูกฝังกันมาเป็นอย่างมาก และเป็นลำดับแรก ในขณะที่ยึดถือหรือให้ความสำคัญต่อเรื่องของความคิด ความถูกต้องของเนื้อหา ข้อเท็จจริง ที่สื่อสารความกันนั้นเป็นอันดับรองลงไป การสื่อสารในลักษณะนี้จะแสดงให้เห็นได้จากการที่เด็กจะถูกสอนให้เชื่อฟัง คล้อยตามผู้ใหญ่ เพื่อที่จะอยู่ร่วมกันในครอบครัวหรือติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นได้เป็นอย่างดีและราบรื่น เด็กจะถูกสอนไม่แสดงความคิดเห็นขัดแย้ง ได้เถียง แม้ในความคิดของตนเองจะไม่เห็นด้วยหรือคิดว่าไม่ถูกต้องก็ตาม

3. การสื่อสารภายในครอบครัวแบบเปิดเสรี (Pluralistic) มีลักษณะพฤติกรรมกรรมการสื่อสารที่ให้ความสำคัญในการให้เด็กรู้จักพัฒนาความคิดเห็นที่เป็นของตนเอง และการแสดงออก แม้ความคิดเห็นเหล่านั้นจะแตกต่างกัน ลักษณะที่สังเกตได้ก็คือ เด็กจะถูกอบรมสั่งสอนให้รู้จักมีความคิดใหม่ๆ และกล้าที่จะแสดงออกโดยการอภิปราย ถกเถียงในประเด็นเรื่องราวต่างๆ ในสถานการณ์รอบตัวกับบุคคลอื่นๆ รู้จักกล้าตัดสินใจด้วยตนเองโดยไม่ต้องกลัวว่าความคิดเห็นที่ขัดแย้งไม่ตรงกับพ่อแม่ นั้น จะทำให้พ่อแม่ไม่พอ

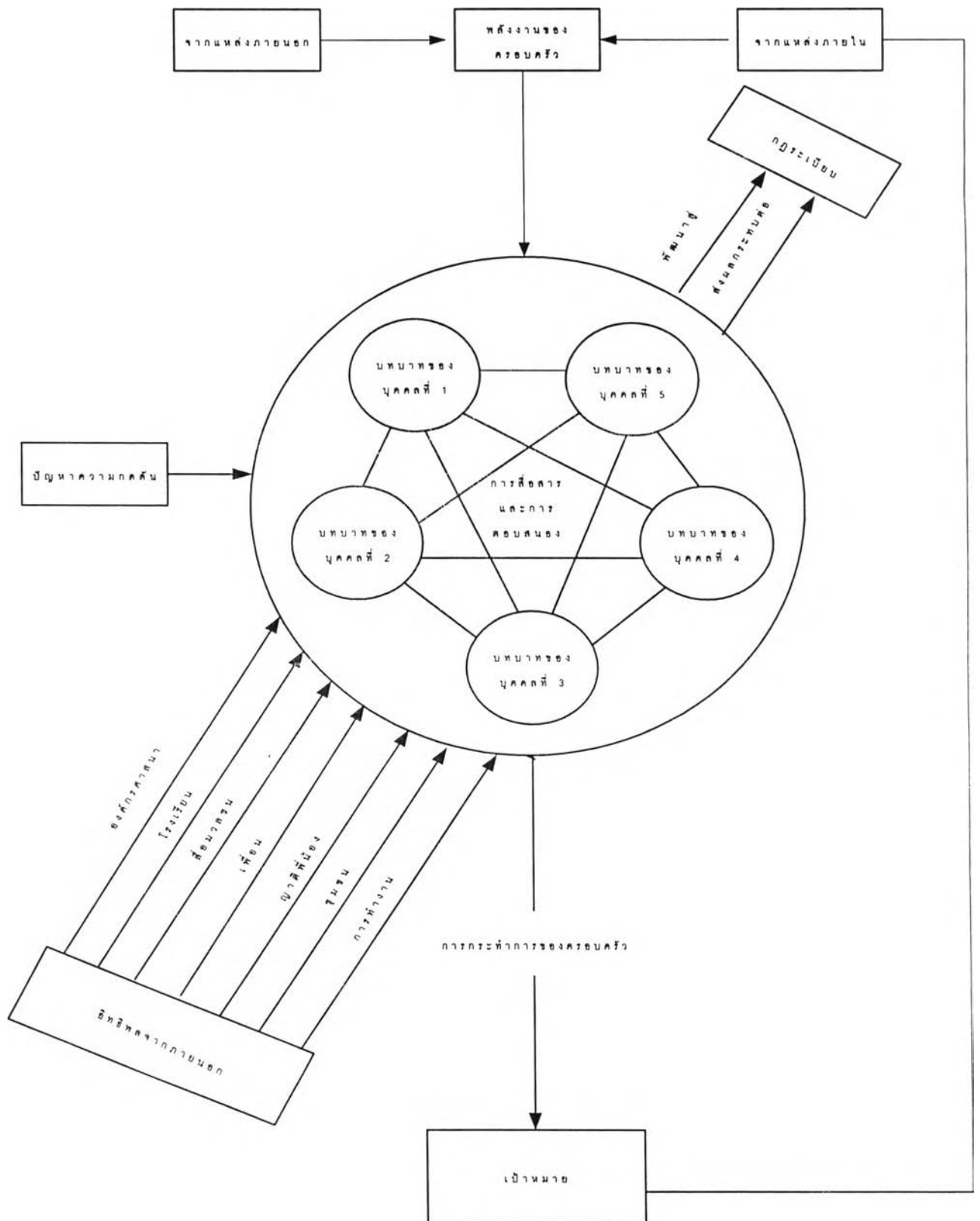
ใจหรือเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ และโดยไม่ต้องห่วงพะวงติดอยู่กับสังคม ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณีมากนัก คือให้ความสำคัญกับการเชื่อฟังผู้ใหญ่ การคล้อยตาม ความสามัคคีกลมเกลียวเป็นเรื่องรองลงไป

4. การสื่อสารภายในครอบครัวแบบประนีประนอม (Consensual) มีลักษณะพฤติกรรมกรรมการสื่อสารที่เน้นย้ำ ยึดถือ หรือให้ความสำคัญทั้ง Socio-Orientation และ Concept-Orientation อย่างมากทั้ง 2 แนวทาง กล่าวคือเรื่องของสังคม ประเพณี และแบบแผนที่ยึดถือปฏิบัติปลูกฝังกันมากก็เน้นย้ำให้ความสำคัญ ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ละเลยที่จะให้ความสำคัญกับการสอนให้เด็กรู้จักพัฒนาความคิดเห็นที่เป็นของตัวเอง และการแสดงออก แม้ความคิดเหล่านั้นจะแตกต่างกันก็ตาม

ระบบของการสื่อสารในครอบครัว¹⁵

ครอบครัวคือกลุ่มปฐมภูมิหรือหน่วยงานของบุคลิภาพหรือระบบของปฏิสัมพันธ์ องค์ประกอบหลายประการรวมกันเข้าทำให้เกิดเป็นระบบการสื่อสารในครอบครัวขึ้น ครอบครัวต้องการพลังงาน (energy) ในการดำเนินระบบของครอบครัว เช่น พลังงานทางด้านกายภาพ พลังงานทางด้านอารมณ์ พลังงานทางการเงิน เป็นต้น พลังงานเหล่านี้อาจได้มาจากแหล่งภายนอก ได้แก่ ชุมชน รัฐบาล เพื่อนฝูงญาติพี่น้อง หน่วยสังคมต่าง ๆ ฯลฯ หรืออาจเกิดจากภายในครอบครัวนั่นเอง ได้แก่ ความวิริยะอุตสาหะของสมาชิกในครอบครัว การทำงาน ทรัพยากรของครอบครัว การบรรลุเป้าหมาย ฯลฯ สมาชิกในครอบครัวสามารถแปรพลังงานเหล่านี้ให้กลายเป็นเป้าหมายต่าง ๆ ได้ด้วยการสื่อสารการตอบสนอง และการแสดงบทบาทดังปรากฏในภาพที่ 11.3 ซึ่งเป็นแบบจำลองของ วิลเลียม โรเจอร์ (William Roger)

¹⁵ ติรนนท์ อนวัชศิริวงศ์, เอกสารชุดวิชา หน่วยที่ 11 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชานิเทศศาสตร์ พฤติกรรมกรรมการสื่อสารทางการศึกษา หน้า 578-581

แบบจำลองระบบการสื่อสารในครอบครัวของวิลเลียม โรเจอร์ (William Roger)

เป้าหมายบางอย่างเป็นเรื่องของการจัดหาอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม บางอย่างก็เป็นเรื่องของความปลอดภัยของคนในครัวเรือน ขณะเดียวกันเป้าหมายบางอย่างก็เป็นเรื่องของอารมณ์ความรู้สึกที่ซับซ้อนขึ้น เช่น การสนองความต้องการของปัจเจกบุคคลในด้านความสะดวกสบาย ความรักใคร่ และความมั่นคง นอกจากนี้ยังมีเป้าหมายอื่น ๆ อีกที่เป็นเรื่องของความสุนทรีย์และวัฒนธรรม ได้แก่ การสร้างเสริมบุคลิกภาพของเด็กโดยการขัดเกลาทางสังคม การพัฒนาตนเอง ความมีวินัย และความบันเทิง เป้าหมายต่าง ๆ ที่บรรลุผลจะกลายเป็นพลังงานใหม่สำหรับครอบครัวต่อไป

ส่วนที่สำคัญที่สุดของระบบการสื่อสารในครอบครัวคือกฎระเบียบ กฎระเบียบของครอบครัวมีความสำคัญต่อความเป็นอยู่ของสมาชิกทุกคน กฎระเบียบอาจจะปรากฏออกมาในรูปที่ชัดเจนหรือเป็นนัย ๆ เนื้อหาของกฎระเบียบจะว่าด้วยเรื่องใครสามารถทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร และอย่างไร ตัวอย่างเช่น ใครเป็นคนทำความสะอาดบ้าน คนในครอบครัวจะวิจารณ์งานของแม่ได้ไหม เมื่อพ่อโกรธลูกควรมีปฏิกริยาอย่างไร ปู่มีหน้าที่ทำอะไรในบ้าน การวิเคราะห์กฎระเบียบที่มีอยู่ในแต่ละครอบครัวนั้นควรพิจารณาถึงประเด็นต่อไปนี้

1. กฎระเบียบของครอบครัวคืออะไรกันแน่
2. กฎระเบียบเหล่านี้เกิดขึ้นได้อย่างไร (หรือเปลี่ยนแปลงได้อย่างไรหากเปลี่ยนแปลงได้)
3. กฎระเบียบเหล่านี้ช่วยให้ครอบครัวบรรลุสิ่งใด
4. กฎระเบียบเหล่านี้ทันสมัยหรือไม่
5. ถ้าต้องการเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบ จะเปลี่ยนแปลงอย่างไร

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือบทบาทที่แสดงในครอบครัว ประการแรก ภายในครอบครัวมีบทบาทที่เป็นทางการต่าง ๆ เช่น บทบาทของการเป็นแม่ พ่อ พี่ชาย น้องสาว ฯลฯ แกลวิน (Galvin) และบรอมเมล (Brommel) กล่าวว่าบุคลิกภาพ ภูมิหลังทางสังคม และความคาดหวังของผู้อื่นเป็นสิ่งที่มียุติพลกำหนดว่าคน คนหนึ่งควรจะแสดงบทบาทที่เป็นทางการอย่างไร ประการที่สอง ภายในครอบครัวยังมีบทบาทการสื่อสารซึ่งสมาชิกในครอบครัวแสดงอยู่เสมอ ทั้งนี้ธรรมชาติของกิจกรรมการสื่อสารภายในครอบครัวจะเป็นตัวกำหนด บทบาทของการสื่อสารว่าจะต้องแสดงออกอย่างไร ตัวอย่างเช่น ในระหว่างการปรึกษารือกันเพื่อแก้ปัญหา สมาชิกในครอบครัวอาจแสดงบทบาทเป็น "ผู้ริเริ่ม" "ผู้สนับสนุน" หรือ "ผู้ตั้งข้อสงสัย" ระหว่างการเล่นด้วยกันอาจแสดงบทบาทเป็น "ผู้จู่โจม" "ผู้ป้องกันตัวเอง" หรือ "ผู้ชม" และระหว่างช่วงเวลาของความขัดแย้งก็อาจแสดงบทบาทเป็น "ศัตรู" "ผู้ไกลเกลี่ย" หรือ "พยาน" เป็นต้น เราจะเห็นได้ว่าบทบาทที่แสดงในการสื่อสารภายในครอบครัวมีความหลากหลายมาก ในขณะที่บทบาทที่

แสดงในสถานการณ์การสื่อสารประเภทอื่น ๆ ค่อนข้างจำกัด ดังเช่นบทบาทในการพูดหน้าที่ประชุม บทบาทในระหว่างการสัมภาษณ์ อย่างไรก็ตาม แนวโน้มส่วนบุคคลอันได้แก่ บุคลิกภาพ อุปนิสัย ฯลฯ และรูปแบบของครอบครัวจะช่วยคาดคะเนการแสดงบทบาทของสมาชิกได้พอสมควร

ภาพจำลองระบบการสื่อสารในครอบครัวยังแสดงให้เห็นว่า อิทธิพลจากสังคมภายนอก ได้แก่ สื่อมวลชน เพื่อน โรงเรียน ที่ทำงาน ฯลฯ ส่งผลต่อการสื่อสารในครอบครัว เช่น แม่จะเปรียบเทียบลูกของตนกับลูกของครอบครัวอื่นในด้านผลการเรียนและกล่าวเปรียบเปรยเพื่อให้ลูกขยันหมั่นเพียรมากขึ้น สำหรับสังคมปัจจุบันสิ่งที่มีอิทธิพลกระทบต่อการสื่อสารในครอบครัวอย่างมากคือความกดดันจากปัญหาต่าง ๆ ความกดดันอาจมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ การทำงาน การว่างงาน โรคภัยไข้เจ็บ การหย่าร้าง การแยกกันอยู่ การทำผิดกฎหมาย การเสียชีวิตของสมาชิกในครอบครัว การติดยาเสพติดหรือสิ่งมีนเมา ฯลฯ แน่นนอนความกดดันส่งผลทางลบต่อพฤติกรรมการสื่อสารในครอบครัว

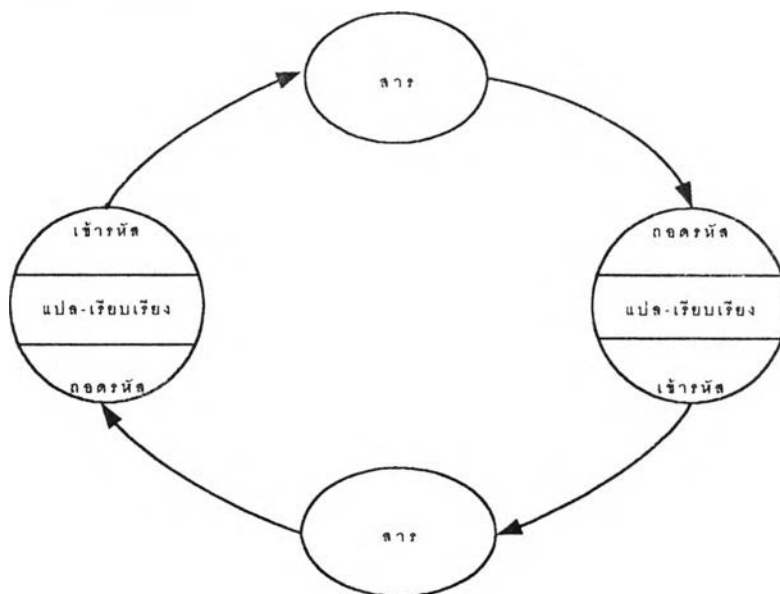
แต่ขณะเดียวกันแบบจำลองของระบบการสื่อสารในครอบครัวช่วยให้เรามองเห็นว่าเราอาจจะปรับปรุงจุดต่าง ๆ ของระบบการสื่อสารในครอบครัวได้ เพื่อให้กลไกของทั้งระบบดำเนินไปได้ด้วยดี ตัวอย่างเช่น อาจกระตุ้นให้สมาชิกเปลี่ยนกฎระเบียบที่ไม่สร้างสรรค์หรือส่งเสริมพัฒนาการทางด้านทักษะของการสื่อความและการตอบสนองให้ดียิ่งขึ้น หรือปรับปรุงวิธีการสื่อสารเพื่ออบรมบ่มนิสัยลูกให้ดียิ่งขึ้น เป็นต้น ดังนั้น การเรียนรู้ถึงวิธีการต่าง ๆ ที่จะลดหรือจัดการกับความกดดันจึงเป็นเรื่องที่มีประโยชน์ และเพิ่มพูนสันติสุขในครอบครัว

การศึกษาในครั้งนี้จะได้ทำการวิเคราะห์รูปแบบและลักษณะของการสื่อสารภายในครอบครัวที่นำระบบการเรียนการสอนแบบโฮมสคูลตามแนวคิดที่ได้กล่าวมาข้างต้น

3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสารระหว่างบุคคล¹⁶

การสื่อสารระหว่างบุคคล คือกระบวนการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร อย่างน้อยสองคนหรือเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลในกลุ่มเล็ก ๆ ก็ได้ ทั้งนี้มีข้อแม้ว่าบุคคลในกลุ่มทุกคนสามารถร่วมมีบทบาทเป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร โดยทั่วไปการสื่อสารระหว่างบุคคลมักเป็นการสื่อสารแบบเผชิญหน้า ดังนั้น ผู้สื่อสารจึงมักสามารถแสดงปฏิกริยาป้อนกลับต่อกันได้ในระหว่างทำการสื่อสาร จากความหมายของการสื่อสารระหว่างบุคคลดังกล่าวมีลักษณะสำคัญที่ควรจะทำให้ความเข้าใจเกี่ยวกับการสื่อสารระหว่างบุคคลใน 3 ประเด็น คือ

1. กระบวนการสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง เพื่อถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึกนึกคิดในสิ่งต่าง ๆ ระหว่างกันและกัน การสื่อสารจึงไม่หยุดเพียงผู้รับส่งสารส่งสารไปยังผู้รับสาร แต่เมื่อส่งสารไปแล้วผู้รับสารจะต้องเกิดการตีความและแสดงปฏิกริยาป้อนกลับต่อข่าวสารที่รับรู้ บางครั้งอาจเป็นการโต้ตอบด้วยคำพูดหรือแสดงเพียงการสื่อสารที่ไม่ใช้คำพูดเช่น พยักหน้าเข้าใจ การสื่อสารระหว่างบุคคลจึงมีลักษณะเป็นกระบวนการแบบจำลองซึ่งวิลเบอร์ ชแรมม์ ได้รับแรงบันดาลใจจากแบบจำลองของชาร์ล ออสกูต โดยได้ศึกษาและอธิบายการสื่อสาร ดังนี้คือ

¹⁶บุษบา สุธีธร, เอกสารชุดวิชา หน่วยที่ 6 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชานิติศาสตร์ พฤติกรรมกรรการสื่อสารระหว่างบุคคล หน้า 251-254

ผู้ส่งสารและผู้รับสารจะมีการกระทำเหมือนกันทั้งสองฝ่าย คือ ต่างต้องเข้ารหัส หรือถอดรหัสเนื้อหาสาร แปลเรียบเรียง ตีความสัญญาณ เพื่อถ่ายทอดออกมาเป็นสารสู่คู่สื่อสารผู้ส่งสารสามารถเป็นผู้รับสาร และผู้รับสารก็เป็นผู้ส่งสารได้ขณะเดียวกัน การสื่อสารจึงมีลักษณะไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ ไม่มีจุดเริ่มต้น และไม่มีที่สิ้นสุด เป็นกระบวนการในลักษณะวงกลมนั่นเอง

2. สาร (messages) ในการสื่อสารระหว่างบุคคลมีลักษณะสำคัญที่ควรให้ความสนใจในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้ คือ

2.1 ลักษณะสารในการสื่อสารระหว่างบุคคล สารในความหมายของการสื่อสารระหว่างบุคคลนี้มีขอบเขตจำกัดเพียงสารที่ต้องมีคนถ่ายทอดเพื่อแลกเปลี่ยนจากบุคคลหนึ่งสู่คู่สื่อสารเท่านั้น สารที่คิดอยู่ในสมองโดยไม่มีการพูด ไม่มีการถ่ายทอดความคิดนั้นออกสู่ผู้รับสารไม่ถือเป็นสารในการสื่อสารระหว่างบุคคล เป็นเพียงการสื่อสารภายในตัวบุคคลเท่านั้น (intrapersonal communication)

2.2 ความแตกต่างของสารกับความหมาย สาร (messages) กับความหมาย (meaning) สารเป็นตัวกลางถ่ายทอดแสดงถึงความหมายที่อยู่ในสาร แต่การรับรู้ความหมายของสารนั้นขึ้นกับการตีความของผู้รับสาร ดังนั้น บางครั้งสารจึงอาจถูกตีความจากผู้รับสารผิดไปจากที่ผู้ส่งต้องการจะสื่อความหมาย ทั้งนี้ก็เนื่องจากความต้องการของผู้รับ การให้คุณค่า การรับรู้ และประสบการณ์ร่วมระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสารนั่นเอง

2.3 ประเภทของสาร สารที่ใช้ในการสื่อสารระหว่างบุคคลแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทกล่าวคือ

2.3.1 วจนสาร เป็นคำพูดที่ใช้ในการสื่อสารทั่วไปในชีวิตประจำวัน เช่น การพูดคุยทางโทรศัพท์ การสนทนากับเพื่อน เป็นต้น นอกจากนี้ ยังรวมไปถึงการเขียนในลักษณะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเขียนจดหมาย บันทึกสั่งงานหรือคำสั่งเฉพาะตัวบุคคล

2.3.2 อวจนสาร คือภาษาที่ใช้สื่อสารระหว่างกันโดยไม่ใช้คำพูด ได้แก่ ภาษาท่าทาง ภาษาเครื่องหมาย ภาษาวัตถุ ภาษาระยะทาง เป็นต้น เรามักพบว่าสารที่ไม่ใช้คำพูดมักสอดแทรกไปด้วยกับสารที่เป็นคำพูดเพื่อเน้นคำพูดให้ชัดเจนมีน้ำหนักมากขึ้น เช่น การยิ้มพร้อม ๆ กับส่งเสียงทักทาย การ

สายหน้าประกอบกับคำตอบว่าไม่เข้าใจ ไม่เห็นด้วย ฯลฯ การเน้นคำที่ต้องการจะเน้นด้วยเสียงสูง อย่างไรก็ตาม การใช้สารที่ไม่ใช้คำพูดเพียงลำพังก็สามารถสื่อความหมายได้เช่นกัน เป็นต้นว่า การขมวดคิ้ว แสดงความไม่เข้าใจ การยิ้มแสดงความเป็นมิตร แต่มีข้อน่าสังเกต คือ สารที่ไม่ใช้คำพูดที่ส่งผ่านไปยังผู้รับสาร โดยไม่มีคำพูดประกอบด้วย ผู้รับสารอาจตีความหมายสารนั้นผิดไปได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ร่วมของทั้งสองฝ่าย

3. การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นกิจกรรมระหว่างบุคคล 2 ฝ่าย ทั้งนี้เพื่อผลอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยปกติคู่สื่อสารมักสามารถแสดงปฏิริยาป้อนกลับต่อกันได้ในระหว่างสื่อสาร

กิจกรรมที่บุคคล 2 คนหรือระหว่างบุคคลในกลุ่มเล็ก ๆ ดำเนินไปร่วมกัน ก็คือการแลกเปลี่ยนข่าวสารเพื่อการรับรู้ความหมายร่วมกัน ลักษณะการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างบุคคล 2 ฝ่าย จึงมีลักษณะแบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ

3.1 การสื่อสารซึ่งหน้า (*face-to-face communication*) เป็นการสื่อสารที่ผู้ส่งและผู้รับเห็นหน้ากันและมีปฏิริยาป้อนกลับเข้ามาในกระบวนการสื่อสารได้ทันที คู่สื่อสารทั้งสองฝ่ายจึงสามารถปรับการสื่อสารให้มีประสิทธิภาพจากการศึกษาปฏิริยาป้อนกลับของกันและกันได้โดยตรง

3.2 การสื่อสารแบบผ่านสื่อ (*interpose communication*) เป็นการสื่อสารโดยอาศัยสื่อที่มีช่องทางให้ส่งหรือรับข่าวสารได้ไม่เกินครั้งละสองคน เช่น การพูดโทรศัพท์ การเขียนจดหมายส่วนตัวถึงกันและกัน เป็นต้น

ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารแบบซึ่งหน้าหรือแบบผ่านสื่อ คู่สื่อสารสามารถแสดงปฏิริยาป้อนกลับแก่กันและกันได้อย่างสะดวก เป็นต้นว่าการพูดโทรศัพท์ แม้ว่าจะเป็นการสื่อสารผ่านสื่อ แต่ปฏิริยาป้อนกลับอาจแสดงให้คู่สื่อสารได้รับรู้จากน้ำเสียง เช่น พูดเสียงห้วนให้รู้ว่าเริ่มไม่พอใจ เสียงหัวเราะแสดงให้รู้ว่าชอบใจ ถูกใจในคำพูดของอีกฝ่าย เป็นต้น

เป้าหมายของการสื่อสารระหว่างบุคคล¹⁷

บางทีคนเราก็อาจตอบไม่ได้ว่าในวันหนึ่ง ๆ ที่ใช้เวลาไปมากมายในการสื่อสารระหว่างบุคคลนั้น เราสื่อสารกันอย่างไรเป้าหมายทุกครั้งไปหรือไม่ ถ้าวิเคราะห์ดูเราจะพบว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลนั้นมักเกี่ยวข้องกับเป้าหมายทั่ว ๆ ไปอย่างน้อยก็ 1 ใน 4 ข้อ คือ

1. เพื่อค้นพบตัวเอง (personal discovery) คนเรามักได้ค้นพบรู้จักตัวเองดีขึ้นโดยการสื่อสารระหว่างบุคคล ทั้งนี้เพราะการสื่อสารเปิดโอกาสให้ได้พูดคุยในสิ่งที่เราชอบ แสดงความคิดเห็นในสิ่งที่ตนคิด ในสิ่งที่ตนรู้สึก ได้แสดงความเป็นตัวของตัวเองในการสื่อสารกับผู้อื่น และจากการสื่อสารแบบเผชิญหน้าทำให้เราได้รู้จักตนเองด้วยการสังเกตจากปฏิกิริยาป้อนกลับของคู่สื่อสาร ได้รู้ว่าคุณค่าของตนเองแตกต่างจากผู้อื่นในสังคมหรือไม่ อย่างไร ทั้งนี้เพราะคนเรามักจะเข้าข้างตนเอง และปกป้องตนเอง หากไม่มีปฏิกิริยาป้อนกลับให้รับรู้ก็มักจะคิดว่าตนเองทำดีแล้ว ทำถูกแล้ว การสื่อสารระหว่างบุคคลจึงเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้คนรู้จักการปรับตัวให้เข้ากับสังคม รู้จักข้อบกพร่องและข้อได้เปรียบของตน

2. เพื่อค้นพบโลกภายนอก (discovery of the external world) การสื่อสารระหว่างบุคคลทำให้บุคคลเข้าใจตนเอง และเข้าใจผู้อื่น เข้าใจถึงสิ่งของ เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว เป็นการขยายการรับรู้ การเรียนรู้ของตนให้กว้างขวาง ทั้งนี้เพราะข่าวสารต่าง ๆ มักได้รับการถ่ายทอดสู่เราด้วยการสื่อสารระหว่างบุคคลและความเชื่อ ทักษะคติ การให้คุณค่าในสิ่งต่าง ๆ ก็ผ่านเข้ามาสู่ความคิดของเราด้วยการสื่อสารกับผู้อื่นนั่นเอง เพราะในการสื่อสารระหว่างบุคคลนั้นมักมีการสอดแทรกความคิดเห็นทักษะคติของผู้สื่อสารเข้าไปในเรื่องราว ต่าง ๆ ที่นำมาเล่าสู่กันฟัง ยิ่งถ้าบุคคลผู้ส่งสารเป็นผู้ที่รับสารให้ความเชื่อถืออย่างสูงด้วยแล้วทักษะคติ ความคิดเห็นต่าง ๆ ก็มักจะได้รับการยอมรับมาเป็นความคิดเห็นและทักษะคติของผู้รับสารเลยทีเดียว

3. เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่มีความหมายให้เกิดขึ้น (establishing meaningful relationships) ความต้องการที่สำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ก็คือความต้องการที่จะรักผู้อื่นและความต้องการที่จะได้รับความรักจากผู้อื่น ความต้องการอันนี้ทำให้มนุษย์ต้องการสร้างความสัมพันธ์อันใกล้ชิดให้เกิดขึ้น

¹⁷ บุษบา สุธีธร, เอกสารชุดวิชา หน่วยที่ 6 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชานิเทศศาสตร์ พฤติกรรมกรรมการสื่อสารระหว่างบุคคล หน้า 254-256

และการสื่อสารระหว่างบุคคลนั้นสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องประสานความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร เช่น เราใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือในการสร้างความสนิทสนมคุ้นเคยกับเพื่อนฝูง ใช้การสื่อสารในการสร้างความเข้าใจกันและกันในระหว่างคนรักและใช้การสื่อสารในการสร้างความไว้วางใจ และเชื่อถือกับผู้บังคับบัญชา เป็นต้น

4. เพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของผู้รับสาร (changing attitudes and behaviors) การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นวิธีการสื่อสารที่ได้ผลดียิ่งในการสื่อสารเพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของผู้รับสาร การโน้มน้าวใจให้ผู้รับสารคล้อยตามผู้ส่งสารสามารถกระทำได้ง่ายกว่าการสื่อสารผ่านสื่อมวลชนทั้งนี้เพราะการสื่อสารระหว่างบุคคลส่วนใหญ่ผู้ส่งสารและผู้รับสารมีการเผชิญหน้ากัน การใช้ทั้งการสื่อสารด้วยคำพูด และไม่ใช้คำพูดในการโน้มน้าวใจจึงมักได้ผลดีโดยเฉพาะถ้าผู้ส่งสารโน้มน้าวใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นผู้นำความคิดเห็นของผู้รับด้วยแล้ว การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจะสามารถทำได้ง่ายขึ้น

การสื่อสารระหว่างบุคคลนับเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นสื่อกลางระหว่างบุคคลที่ช่วยสร้างความเข้าใจอันดีโดยจะส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือกันในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ตาม เป้าหมายและเป็นกลไกอันสำคัญที่จะใช้ในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงผู้รับสารไปในแนวทางที่ต้องการเราอาจสรุปความสำคัญของการสื่อสารระหว่างบุคคลได้ดังนี้ คือ

1. การสื่อสารระหว่างบุคคลช่วยทำให้คู่สื่อสารเกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เป็นสื่อกลางในการประสานความสัมพันธ์ของบุคคลสองฝ่ายเข้าด้วยกัน
2. การสื่อสารระหว่างบุคคลช่วยให้คู่สื่อสารเป็นที่ยอมรับนับถือซึ่งกันและกัน
3. การสื่อสารระหว่างบุคคลทำให้เกิดความเข้าใจ ไว้วางใจซึ่งกันและกัน
4. การสื่อสารระหว่างบุคคลนำมาใช้ในการขอความช่วยเหลือ ความร่วมมือเป็นส่วนรวมในหมู่คณะได้
5. การสื่อสารระหว่างบุคคลใช้ในการวินิจฉัยสั่งการ ประสานงาน และควบคุมงาน
6. การสื่อสารระหว่างบุคคลใช้ในการโน้มน้าวใจให้เกิดความสามัคคีและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ได้ในหมู่คณะ

การวิเคราะห์ลักษณะการสื่อสารของบุคคล

บุคคลในสังคมต่างสวมบทบาทต่าง ๆ กันออกไปล้วนเป็นสิ่งที่คุณผู้ผูกพันมากับสถานภาพของบุคคลในสังคมนั้น ๆ แต่ในการวิเคราะห์การสื่อสารของบุคคล อิริค เบิร์น และ โทมัส แฮริส (Eric Berne and Thomas Harris)¹⁸ ได้ทำการศึกษาและจำแนกบทบาทของบุคคลที่อยู่ในสังคมตามลักษณะการสื่อสารต่อกันได้ 3 ลักษณะ คือ ลักษณะของพ่อแม่ (parent) ลักษณะของผู้ใหญ่ (adult) และลักษณะที่เป็นเด็ก (child)

การจำแนกเป็นลักษณะดังกล่าวนี้ไม่ผูกพันกับอายุหรือสถานภาพที่บุคคลผูกพันกับสังคม กล่าวคือเด็กอาจมีลักษณะการสื่อสารที่มีเหตุมีผลเป็นการสื่อสารลักษณะผู้ใหญ่ หรือผู้ใหญ่ที่ใช้อารมณ์ดึงดันด้วยความโมโหก็อาจแสดงการสื่อสารออกมาในลักษณะเด็ก ๆ ก็เป็นได้ ลักษณะของการสื่อสารระหว่างกันของบุคคลทั้ง 3 ลักษณะ มีลักษณะต่างกัน ดังนี้คือ

1. การสื่อสารในลักษณะพ่อแม่ (parent) มีคนจำนวนไม่น้อยที่เดียวที่ทำการสื่อสารกับผู้อื่นราวกับเป็นพ่อแม่ผู้ปกครอง กล่าวคือ ถ้อยคำที่ใช้ในการสื่อสารจะมีลักษณะของประโยคที่ใช้ควบคุมคู่สื่อสารแสดงออกถึงการห้ามทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือสั่งให้ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นต้น ว่าอย่า (ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง) ต้องไปทำ ... (สิ่งใดสิ่งหนึ่ง) นอกจากนั้น ก็มักจะประเมินคุณค่าต่าง ๆ ด้วยความคิดของตนเพียงฝ่ายเดียว โดยพยายามให้ คู่สื่อสารเห็นด้วยกับตนโดยไม่มีเงื่อนไขอีกด้วย คำพูดเช่น สิ่งนี้เลว สิ่งนั้นควรทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำ จึงเป็นคำพูดที่ใช้เสมอ ๆ กับคู่สื่อสารโดยไม่บอกถึงเหตุผลว่าทำไมจึงต้องทำสิ่งนั้น งดเว้นการทำสิ่งนั้น พฤติกรรมที่แสดงออกต่อคู่สื่อสารจึงมักเป็นลักษณะของการแสดงความเห็นของตนมากกว่าจะต้องฟังข้อโต้แย้ง หรือข้อคิดเห็นของคู่สื่อสารและท่าทางที่แสดงออกพร้อมกันมากับคำพูดที่ใช้ก็มีลักษณะของการเสริมเน้นให้การแสดงออกตามอารมณ์ของตนนั้นมีพลังมากขึ้น เช่น การส่ายหน้าประกอบคำห้ามว่าอย่า การชี้นิ้วสั่งให้ทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ เป็นต้น นอกจากนั้นการสื่อสารในลักษณะพ่อแม่ยังหมายความรวมไปถึงการสื่อสารในการแสดงความเอื้ออาทรอย่างมาก ความห่วงใยในลักษณะพ่อแม่มีต่อลูกอีกด้วย

¹⁸ Alan C. Filley .*Interpersonal Conflict Resolution*. Illinois : Scott Foresman and Company Glenview 1975. pp. 9-11

2. การสื่อสารในลักษณะของผู้ใหญ่ (adult) การสื่อสารในลักษณะนี้มีลักษณะของการใช้เหตุผล มากกว่าความรู้สึกหรืออารมณ์ มีความสุข รอบคอบ มีการหาข้อมูลก่อนการตัดสินใจประโยคคำถามต่าง ๆ เพื่อหาข้อมูลที่ต้องการมักจะเกิดขึ้นก่อนที่จะตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ เช่น ทำไม อย่างไร เมื่อไร ฯลฯ ทำหน้าที่ที่แสดงออกต่อคู่สื่อสารก็เต็มไปด้วยความสนใจและความตั้งใจที่จะฟังหรือที่จะพูด สายตามองคู่สื่อสาร และให้ความสนใจต่อปฏิกิริยาของคู่สื่อสารตลอดเวลา

3. การสื่อสารในลักษณะเด็ก (child) ธรรมชาติของเด็กแตกต่างไปจากผู้ใหญ่ด้วยประสบการณ์การรับรู้ การเรียนรู้ของตน เด็กที่อยู่ในวัยเด็กเล็ก ๆ มักมีพฤติกรรมตามธรรมชาติ (natural child) โดย ทำสิ่งที่ให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินโดยไม่มีใครควบคุมเหตุผล นอกจากนั้นก็อาจมีพฤติกรรมต่อต้าน (rebellious child) การควบคุมจากพ่อแม่ ผู้ปกครอง สำหรับเด็กที่โตขึ้นมาสักหน่อยและอยู่ในขั้นของการปรับตัว (adapted child) ก็มักจะเชื่อฟังพ่อแม่ปรับความประพฤติของตนให้เป็นไปตามความต้องการของผู้ใหญ่ ทำตัวให้เป็นที่รักของผู้ใกล้ชิด

เราพบว่าบุคคลที่มีการสื่อสารในลักษณะเด็กมักมีลักษณะขาดความเป็นเหตุเป็นผลพฤติกรรมสื่อสารจึงมีลักษณะแฝงด้วยอารมณ์และความรู้สึกความต้องการของตนเป็นใหญ่ นอกจากนั้นบุคคลที่อยู่ภายใต้สภาวะอารมณ์ของความเศร้าเสียใจ โมโห หรือกลัวอย่างมาก มักไม่สามารถควบคุมสติใช้เหตุผลและปล่อยให้พฤติกรรมสื่อสารของตนเป็นลักษณะเด็ก ๆ ได้เช่นกัน

คนแต่ละคนจะมีพฤติกรรมสื่อสารที่แสดงออกทั้งสามลักษณะอยู่ในตนเองบางครั้งก็สื่อสารกับคนอื่นอย่างมีเหตุมีผล บางครั้งก็ใช้อารมณ์และความรู้สึก การประเมินคุณค่าด้วยตนเอง พฤติกรรมสื่อสารที่แสดงออกต่อกันนี้เองเมื่อได้ศึกษาต่อไปในเรื่องของการทำผังวิเคราะห์การสื่อสารระหว่างบุคคล จะเห็นได้ว่าความไม่สอดคล้องกันในบทบาทของพฤติกรรมสื่อสารกับบทบาทตามสถานภาพทางสังคมของคู่สื่อสารนี้เองเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้งหรือพบความล้มเหลวในการสื่อสารระหว่างบุคคล การทำความเข้าใจพฤติกรรมสื่อสารของคู่สื่อสารว่าเป็นลักษณะใด เป็นก้าวแรกของการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสื่อสาร ตามสถานการณ์ที่เหมาะสมกับคู่สื่อสารอันเป็นหนทางนำไปสู่ความสำเร็จและประสิทธิภาพในการสื่อสารวิธีทางหนึ่ง

การทำผังวิเคราะห์การสื่อสารระหว่างบุคคล

เมื่อนำเอาการสื่อสารของคู่สื่อสารใด ๆ มาทำผังการวิเคราะห์เพื่อคาดทำนายประสิทธิภาพการสื่อสารของคู่สื่อสารนั้น ๆ ก็จะพบได้ว่า ลักษณะของการติดต่อสัมพันธ์กันของคู่สื่อสารจะมีรูปแบบการสื่อสารระหว่างกัน 3 รูปแบบ กล่าวคือ¹⁹

1. การสื่อสารที่เสริมกัน (complementary transactions)
2. การสื่อสารที่ขัดกัน (crossed transactions)
3. การสื่อสารที่เกินปรากฏ (ulterior transactions)

1. การสื่อสารที่เสริมกัน การสื่อสารกันแบบนี้ผู้ส่งสาร และผู้รับสารจะสื่อสารกันด้วยจุดยืนของตนเองที่เสริมกัน แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

1.1 เสริมกันด้วยพฤติกรรมการสื่อสารที่ตรงกัน หมายถึง ถ้าคนหนึ่งส่งสารมาในลักษณะผู้ใหญ่สื่อสารกับผู้ใหญ่ ผู้รับสารก็สนองกลับไปด้วยบทบาทหน้าที่เป็นลักษณะผู้ใหญ่พูดกับผู้ใหญ่ ถ้าผู้ส่งสารส่งสารในลักษณะเด็กพูดกับเด็ก อีกฝ่ายก็ตอบลักษณะเด็กกับเด็กเช่นกัน โดยไม่คำนึงว่าสถานการณ์ทางสังคมของทั้งสองฝ่ายจะต้องเหมือนกันหรือไม่

1.2 เสริมกันด้วยจุดยืนที่สอดคล้องกันทั้งบทบาททางสถานการณ์ทางสังคมและพฤติกรรมการสื่อสาร เนื่องจากคู่สื่อสารทั้งสองต่างมีบทบาททางสังคมที่แตกต่างกัน ทั้งสองจึงสื่อสารกันด้วยพฤติกรรมการสื่อสารที่สอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์ทางสังคมของทั้งสองฝ่าย

2. การสื่อสารที่ขัดกัน การสื่อสารแบบนี้เกิดขึ้นเมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่สื่อสารด้วยพฤติกรรมการสื่อสารตามบทบาทที่ควรจะเป็นหรือตรงกันข้ามกับที่อีกฝ่ายหนึ่งแสดงออกอีกด้วยแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

2.1 เมื่อฝ่ายหนึ่งสื่อสารกับฝ่ายหนึ่งไปตามบทบาททางสังคมที่ควรเป็นแต่อีกฝ่ายได้ตอบกลับด้วยบทบาทอื่นที่ขัดกัน

2.2 เมื่อฝ่ายหนึ่งสื่อสารกับอีกฝ่ายหนึ่งไปตามบทบาททางสังคมที่ควรจะเป็น แต่อีกฝ่ายได้ตอบกลับด้วยบทบาทหน้าที่ต่างออกไปจากที่อีกฝ่ายหนึ่งคาดหวัง

¹⁹ Joseph A. Devito, Communicology : An Introduction to the Study of Communication, New York : Harper & Row Publishers, 1978, p 269.

3. การสื่อสารที่เกินปรากฏ เป็นพฤติกรรมที่ค่อนข้างซับซ้อนและต้องใช้การพิจารณาทั้งสารประเภทใช้คำพูดและสารประเภทไม่ใช้คำพูดประกอบกันในการทำผังวิเคราะห์ ทั้งนี้เพราะคำพูดที่ปรากฏกับสารที่ไม่ใช้คำพูดที่เปิดเผยให้เห็นอาจมีลักษณะไม่ตรงกัน

อาจกล่าวสรุปได้ว่ารูปแบบการสื่อสารระหว่างบุคคลที่มีแนวโน้มเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้การสื่อสารระหว่างบุคคลล้มเหลวไม่บรรลุเป้าหมายของการสื่อสารก็ได้แก่ รูปแบบการสื่อสารในลักษณะที่ 2 และลักษณะที่ 3 กล่าวคือการสื่อสารด้วยพฤติกรรมที่ตรงกันข้าม และการสื่อสารด้วยพฤติกรรมที่เกินปรากฏ ทั้งนี้เพราะการสื่อสารด้วยพฤติกรรมตรงกันข้ามจะทำให้คู่สื่อสารอีกฝ่ายหนึ่งเกิดความรู้สึกไม่พอใจ ในพฤติกรรมการสื่อสารที่อีกฝ่ายสนองกลับมายังตนอย่างตรงกันข้าม เช่น ฝ่ายหนึ่งพยายามอธิบายให้เหตุผล ขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งสนองตอบอย่างไร้เหตุผล ใช้อารมณ์เข้าตอบโต้ การสื่อสารลักษณะนี้จึงมักไม่บรรลุวัตถุประสงค์ความเข้าใจร่วมกันของทั้งสองฝ่าย หรือในกรณีการสื่อสารที่เกินปรากฏก็อาจทำให้คู่สื่อสารทั้งสองไม่เข้าใจกันและกันอย่างแท้จริง ไม่สามารถอ่านใจ และตอบสนองด้วยพฤติกรรมที่อีกฝ่ายคาดหวังไว้ได้อย่างถูกต้อง เป็นต้นว่า ภรรยาที่กล่าวกับสามีว่า "ป็นี่ดิฉันรู้สึกแค้นใจไปมากทีเดียว" ความจริงภรรยาพูดโดยหวังจะให้สามีให้คำยืนยันปลอบใจว่าเธอยังไม่แก่สามีที่ไม่รู้ความประสงค์อาจให้การสนับสนุนว่า "ใช่ ผมว่าคุณเปลี่ยนไปมาก" ซึ่งเป็นการยืนยันคำพูดของภรรยาซึ่งจริง ๆ แล้วเธอไม่ได้ต้องการฟังเช่นนั้น ส่วนการสื่อสารในลักษณะที่ 1 เป็นการสื่อสารที่มีลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัยกันโดยไม่ส่งผลลบต่อสัมพันธภาพของคู่สื่อสาร ทั้งสองฝ่ายสามารถสื่อสารกันได้เรื่อย ๆ อย่างไม่มีปัญหา

4. ทฤษฎีการแสวงหาข่าวสาร

การแสวงหาข่าวสาร คือ การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งกระทำในสิ่งหนึ่งเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลข่าวสารที่จะสนองตอบความต้องการของตนอันเนื่องมาจากการที่บุคคลนั้นต้องการรู้ ศึกษาและวิเคราะห์ในประเด็นหนึ่ง และพบว่าความรู้ที่ตนมีอยู่ไม่เพียงพอ จึงทำการศึกษาเพื่อเพิ่มเติมความรู้ดังกล่าวด้วยการแสวงหา²⁰

²⁰ Krikelas, 1983 : 5

ในการแสวงหาข่าวสารของบุคคลสิ่งที่จำเป็นของการค้นหาข่าวสารก็คือแหล่งข่าวสาร²¹
Chen & Herson ได้จัดแบ่งประเภทของแหล่งข่าวสารไว้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มบุคคล ได้แก่ เพื่อน ญาติ หรือบุคคลใกล้ชิด เป็นต้น ซึ่งจะเป็นข้อมูลที่เกิดขึ้นจากความคิด และประสบการณ์ของแต่ละปัจเจกบุคคล
2. กลุ่มสถาบัน ได้แก่ โรงเรียน ห้องสมุด ศาสนา บริษัท ห้างร้านในวงธุรกิจ หรือรัฐบาล
3. สื่อ ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ หรือ รูปแบบสื่ออื่น ๆ เป็นต้น

ชาร์ล แอตคิน²² กล่าวว่า บุคคลจะเลือกรับข่าวสารใดจากสื่อมวลชนนั้นขึ้นอยู่กับการคาดคะเนเปรียบเทียบระหว่างผลรางวัลตอบแทน (Reward value) การลงทุนลงแรง (Expenditures) และพันธะผูกพัน (Liabilities) ที่จะตามมา ถ้าผลตอบแทน หรือผลประโยชน์ที่จะได้รับ เช่น การได้รับข่าวสาร หรือความบันเทิงตามที่ต้องการสูงกว่าการลงทุนลงแรง เช่น การต้องการลงทุนซื้อหาเพื่อให้ได้มาหรือการต้องใช้ความพยายามที่จะรับรู้ หรือทำความเข้าใจแล้วบุคคลย่อมแสวงหาข่าวสารนั้น (Information Seeking) แต่ถ้าผลประโยชน์ที่ได้รับน้อยกว่าการลงทุนลงแรงบุคคลก็อาจจะเฉยเมยต่อข่าวสารนั้น (Information Avoidance) ในบางครั้งถ้าหากว่าความพยายามที่จะหลีกเลี่ยงหรือไม่รับข่าวสารต้องลงทุนลงแรงมากกว่ารับข่าวสารนั้น บุคคลอาจจะยอมรับข่าวสารนั้นทั้ง ๆ ที่ไม่เต็มใจ (Information Yielding) เช่น การที่เรายอมรับโฆษณาที่ซ้ำ ๆ กัน ในโทรทัศน์ก็เนื่องจากเราไม่อยากจะเปลี่ยนไปช่องรายการอื่นหรือเพราะว่าเปลี่ยนไปช่องรายการที่อื่น ๆ ก็พบแต่โฆษณาก็เลยทำให้จำต้องชมทั้ง ๆ ที่ไม่ชอบ

ชาร์ล แอตคิน ชี้ให้เห็นว่า การแสวงหาข่าวสารหรือความต้องการสื่อสารมวลชนของปัจเจกบุคคลนั้น คือ ต้องการได้รับข่าวสาร (Information) และความบันเทิง (Entertainment)

ความต้องการข่าวสารนั้นเกิดจากความไม่รู้หรือไม่แน่ใจ (Uncertainty) ของปัจเจกบุคคลที่มาจาก

1. การมองเห็นความไม่สอดคล้องกันระหว่างระดับความรู้ของปัจเจกบุคคลขณะนั้น กับระดับความต้องการที่อยากรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมภายนอก (Extrinsic Uncertainty) ยิ่งเป็นเรื่องที่สำคัญก็ยิ่งอยากมีความรู้ความแน่ใจสูง

2. การมองเห็นความไม่สอดคล้องกันระหว่างความรู้ที่มีอยู่ของปัจเจกบุคคลนั้นกับความรู้

²¹ Chen & Herson , 1982:52-53

²² Charles Atkin (1978) อ้างถึงใน กรรชรัตน์ หรั่งเพชร , 2529)

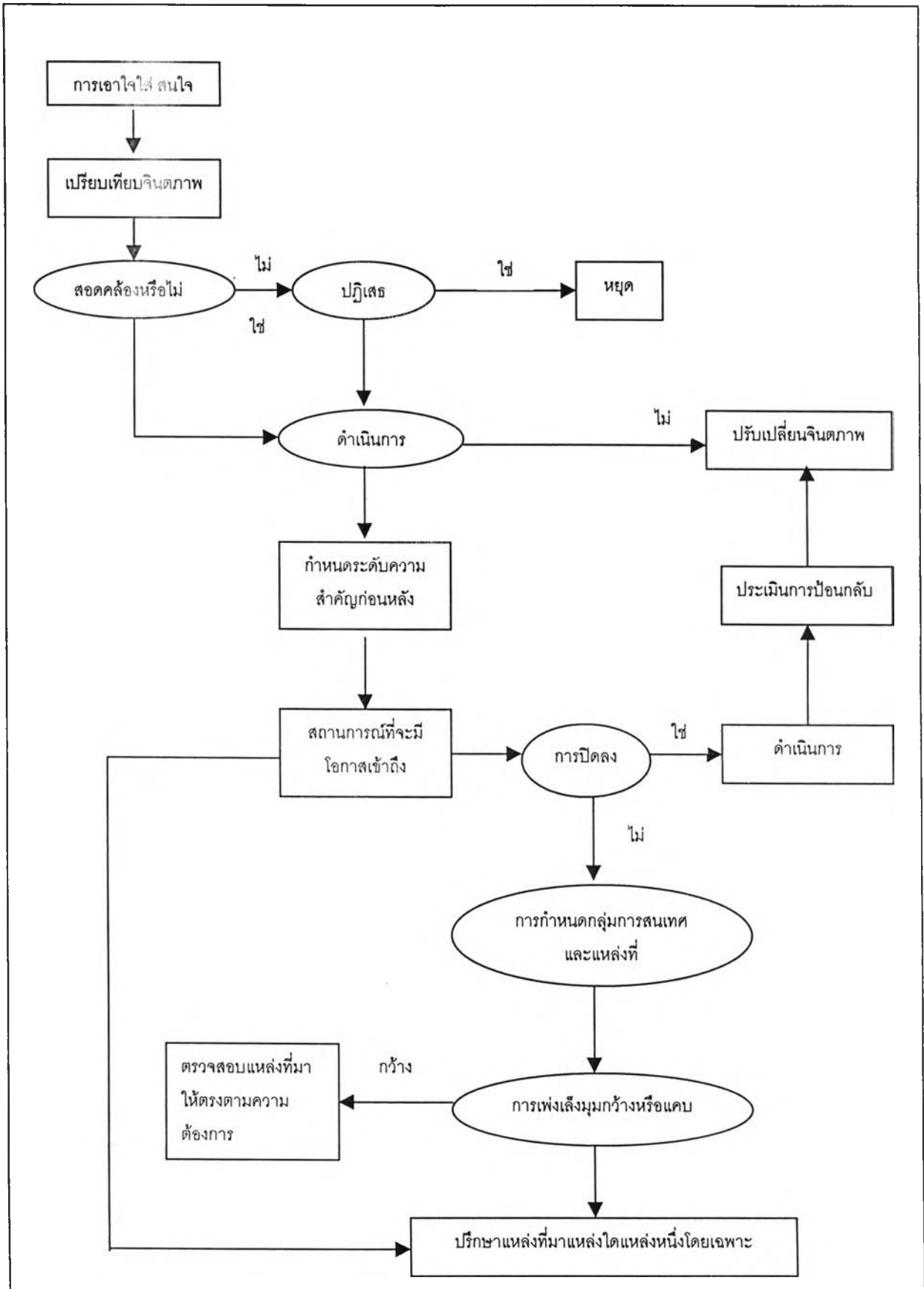
ตามเป้าหมายที่ต้องการ ซึ่งกำหนดโดยระดับความสนใจส่วนบุคคลของปัจเจกบุคคลนั้น ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Intrinsic Uncertainty)

ข่าวสารที่จะลดความไม่รู้หรือความไม่แน่ใจที่เกี่ยวข้องกับความบันเทิงสนุกสนานส่วนตัว (Immediate Consummately Gratifications) ส่วนข่าวสารที่ลดความไม่รู้ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมภายนอก (Extrinsic Uncertainty) นั้น แอตคิน ให้เชื่อว่า ข่าวสารที่ใช้ประโยชน์เป็นเครื่องมือช่วยในการตัดสินใจ ช่วยเพิ่มพูนความรู้ ความคิด และแก้ปัญหาต่าง ๆ (Instrument Utilities) ในชีวิตประจำวันข่าวสารบางอย่างอาจจะให้ประโยชน์ถึงการนำไปใช้ และให้ความบันเทิงขณะเดียวกันด้วยก็ได้

ในบรรดานักการสื่อสารที่ศึกษาถึงวิธีการแสวงหาข่าวสารของบุคคลนั้น โดโนฮิว และ ทิปตัน²³ ก็ได้ให้ความสนใจกับเรื่องนี้และได้สร้างแบบจำลองที่อธิบายถึงกระบวนการแสวงหาข่าวสารของบุคคลไว้ (ดังแสดงในภาพ 1) โดยมีจุดเริ่มจากการที่บุคคลเกิดความสนใจข่าวสารแล้วนำมาเปรียบเทียบกับความรู้สึกในจิตใจของตนเอง ถ้าข่าวสารนั้นสอดคล้องกับทัศนคติของตนก็จะติดตามค้นหารายละเอียดต่อไป แต่ถ้าข่าวสารนั้นขัดแย้งกับความคิดหรือทัศนคติของตนบุคคลจะเลิกให้ความสนใจหรือหันเหความสนใจไปรับข่าวสารอื่น ในอีกกรณีหนึ่งถ้าบุคคลได้ทบทวนเนื้อหาของข่าวสารอีกครั้งหนึ่งและเห็นว่าเป็นเรื่องที่มีความเป็นไปได้ที่จะสอดคล้องกับทัศนคติก็อาจจะกลับมาให้ความสนใจต่อข่าวสารนั้น แต่ถ้าไม่เห็นด้วยก็จะปฏิเสธไม่รับข่าวสารนั้นอีกต่อไป ในลักษณะเช่นนี้การที่บุคคลปฏิเสธไม่รับข่าวสารนั้น อาจจะต้องปรับความคิดที่แตกต่างจากทัศนคติเดิมที่มีอยู่บ้างซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนความรู้สึกนึกคิดและจิตใจของตนให้สามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้สถานการณ์หรืออิทธิพลของข่าวสารที่ตนปฏิเสธนั้น

สำหรับกรณีที่บุคคลมีความคิดเห็นสอดคล้องกับข่าวสารนั้นก็จะมีการจัดลำดับความสำคัญก่อนหลังและพยายามเข้าถึงข่าวสาร เมื่อได้รับข่าวสารนั้นมาแล้วอาจจะมีผลกระทบเกิดขึ้น 2 ลักษณะ คือ ถ้ายอมรับข่าวสารก็จะนำไปประเมินกับผลประโยชน์ที่จะได้รับ ซึ่งนำไปสู่การปรับเปลี่ยนจิตภาพของเขา แต่ถ้าไม่ยอมรับข่าวสารที่ได้มาก็อาจจะแสวงหาข่าวสารจากแหล่งอื่นเพิ่มเติมจนเมื่อได้รับข่าวสารจากแหล่งอื่นแล้วตนเองยอมรับจึงจะนำไปประเมินกับผลประโยชน์ที่จะได้รับและไปสู่การปรับเปลี่ยนจิตภาพ หรือข่าวสารนั้นอาจช่วยเสริมหรือตอกย้ำทัศนคติที่มีอยู่เดิมให้หนักแน่นยิ่งขึ้น ดังที่ได้แสดงไว้ในแบบจำลองกระบวนการแสวงหาข่าวสารของ โดโนฮิว และ ทิปตัน

²³ Donohew and Tipton ,1978

ภาพที่ 1 แบบจำลองกระบวนการแสวงหาข่าวสารของ โดโนฮิว และทีปตัน (Donohew & Tipton)